

Paulina Pawluczuk-Bućko

Uniwersytet w Białymstoku

ORCID: 0000-0003-1277-599X

p.pawluczuk@uwb.edu.pl

Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich – kilka uwag o kierunku zmian legislacyjnych

Ochrona nieletnich od lat stanowi wyzwanie dla polskiego wymiaru sprawiedliwości, w szczególności na poziomie polityki kryminalnej. Zainteresowanie nieletnimi w kontekście ochrony ich przed nieprawidłowym kształtowaniem postaw jest opisywane dość szeroko w literaturze przedmiotu. Ochrona ta rozpatrywana może być dwutorowo, z jednej bowiem strony ustawodawca dąży do penalizacji czynów, które mogą godzić w dobro nieletnich, a z drugiej wskazuje, jakie zachowania nieletnich powinny podlegać reakcji, co w konsekwencji wiąże się z ochroną nieletnich przed dalszą demoralizacją. Można uznać, że przestępczość nieletnich, jak i powiązana z tym demoralizacja wpisały się na stałe w obszar badań kryminologów¹. W nieco innym duchu można oceniać aktywność na poziomie prawnym, bowiem na przestrzeni ostatnich czterdziestu lat, od czasu uchwalenia ustawy z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich², kształt przepisów ulegał nieproporcjonalnym modyfikacjom w porównaniu do ewolucji etiologii i obrazu fenomenologicznego przestępczości nieletnich, przy czym pierwsze gruntowne zmiany wniosła nowelizacja w 2013 r.³

Jak powszechnie wiadomo, decydującą rolę w kształtowaniu postaw nieletnich odgrywają trzy grupy społeczne: rodzina, szkoła i środowisko rówieśnicze, ze szczególnym naciskiem na tę ostatnią grupę. Takie ujęcie uprawnia

¹ A. Siemaszko, *Zachowania dewiacyjne młodzieży: rozmiary, struktura, uwarunkowania*, Warszawa 1987; B. Hołyst, *Problemy młodego pokolenia* Warszawa 1991, s. 149 i nast.; idem, *Kryminologia*, Warszawa 2016, s. 1168 i nast.

² Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. z 2018 r., poz. 969).

³ W wyniku nowelizacji zrezygnowano z wyodrębnienia fazy postępowania wyjaśniającego i rozpoznawczego, jak i nastąpiło odejście od podziału na dwa tryby postępowania rozpoznawczego: opiekuńczo-wychowawczy i poprawczy.

do stwierdzenia, że obraz przestępczości nieletnich w okresie uchwalania obowiązującej wciąż ustawy istotnie różni się do aktualnych trendów życia nieletnich. Można zatem stwierdzić, że wraz z informatyzacją życia codziennego, wymogiem edukacji w formie zdalnej czy łatwym dostępem do sieci pomysłowość nieletnich staje się coraz bardziej dynamiczna. W literaturze zwrócono nawet uwagę na takie trendy, jak: popełnianie przestępstw dla zabawy (*game type*) czy bez uzasadnionego powodu (quasi-bezmotywowo)⁴. Nie bez znaczenia pozostaje tendencja do popełniania cyberprzestępstw.

Zasadniczą kwestią, aktualizującą się w wyniku nadchodzących zmian legislacyjnych, jest próba odpowiedzi na pytanie, w jakim kierunku podąża polski ustawodawca w kontekście profilaktyki przestępczości nieletnich i jakie w tym zakresie można zgłosić uwagi. Celem artykułu jest udzielić odpowiedzi na to pytanie poprzez przeanalizowanie zasadniczych zmian, jakie wyłaniają się w wyniku porównania aktualnego stanu prawnego z tym, który ma wejść w życie.

W pierwszej kolejności należałoby zwrócić uwagę na tytuły obu aktów prawnych, które pośrednio winny stanowić punkt wykładni zawartych w nich przepisów. Dotychczas obowiązujący akt zatytułowany był: *Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich*, natomiast podpisana przez Prezydenta RP ustawa została zatytułowana w następujący sposób: *Ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich*⁵. Można przyznać rację ustawodawcy, że dotychczasowe brzmienie ustawy sugerowało, iż obejmuje ona jedynie zagadnienia proceduralne, tymczasem obowiązująca ustawa, podobnie zresztą jak będąca jej pierwowzorem ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (dalej jako u.p.n.), obejmuje zarówno przepisy o charakterze procesowym, jak i materialnym oraz wykonawczym. W uzasadnieniu do projektu ustawy wskazano, że zmiana tytułacji aktu może pozytywnie wpłynąć na kształtowanie społecznie pożądanym i akceptowalnym postaw wśród nieletnich. Zastosowany zwrot „resocjalizacja” odzwierciedla dążenie ustawodawcy do wyeksponowania istoty tego procesu w kształtowaniu prawidłowych postaw młodych ludzi, których dotychczasowe zachowanie pozostawało w sprzeczności z powszechnie przyjętym porządkiem obyczajowym, kulturowym i prawnym⁶. Wydaje się, że zmiana tytułacji ustawy, z praktycznego punktu widzenia, niewiele wniesie, gdyż aktualnie w pream-

---

⁴ K. Stępień, *Fenomenologia przestępczości nieletnich dziewcząt w świetle badań*, [w:] E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka (red.), *Współczesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych*, Warszawa 2016, s. 3.

⁵ Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Tekst ustawy, ustalony ostatecznie po nieprzyjęciu uchwały Senatu o odrzuceniu ustawy, dostępny po adresie: [http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/2183_u/\\$file/2183_u.pdf](http://orka.sejm.gov.pl/opinie9.nsf/nazwa/2183_u/$file/2183_u.pdf) (data dostępu: 1.07.2022).

⁶ Uzasadnienie do rządowego projektu ustawy z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, dostępny na oficjalnej stronie Rządowego Centrum Legislacji (data dostępu: 10.07.2022), dalej jako uzasadnienie.

bule do obowiązującej ustawy i tak podkreślano dążenie do przeciwdziałania demoralizacji i przestępczości nieletnich oraz stwarzania warunków powrotu do normalnego życia nieletnim, którzy popadli w konflikt z prawem bądź z zasadami współżycia społecznego. Tym bardziej taka zmiana raczej nie jest istotą z punktu widzenia nieletnich, gdyż taka zmiana raczej nie stanowi istotnej modyfikacji w kontekście efektywności eliminowania określonych zjawisk.

Istotnym *novum*, z punktu widzenia praktyki stosowania prawa, jest ujęcie definicyjne nieletniego. Jako warunek prowadzenia w stosunku do nieletniego postępowania w sprawie o demoralizację przyjęto dolną granicę wieku na poziomie ukończonych 10 lat – w przypadku postępowań o demoralizację. Z kolei postępowania w sprawach o czyny karalne będą prowadzone wobec osób, które dopuściły się takiego czynu po ukończeniu 13 lat, ale przed ukończeniem 17 lat. Co więcej, obecnie ustawodawca przewidział wykonywanie środków wychowawczych, środka leczniczego lub środka poprawczego wobec osób, względem których środki te zostały orzeczone, nie dłużej jednak niż do ukończenia przez te osoby 21 lat. W rezultacie znowelizowane przepisy pozwolą na szerokie stosowanie różnych środków wobec nieletnich w przedziale wiekowym 10–13 lat. W takim przypadku sąd będzie mógł zastosować nie tylko środki wychowawcze, ale także wybrane środki lecznicze, polegające na umieszczeniu nieletniego w zakładzie leczniczym i objęciu go opieką psychiatryczną czy leczeniem uzależnień. Dotychczas dolna granica wieku nie była w zasadzie skonkretyzowana. Wydaje się, że stwierdzenie, jakiego użyto w uzasadnieniu do nowej wersji ustawy: „Stosowanie względem najmłodszych dzieci środków wychowawczych na podstawie projektowanej ustawy mija się jednak z celem”, raczej odbiegało od praktyki stosowania prawa. Kierując się dobrem nieletniego, trudno o racjonalizację ingerencji środkami przewidzianymi w ustawie, jak np. dozór kuratora wobec najmłodszej grupy społecznej, tym bardziej że na etapie przedszkolnym czy wczesnoszkolnym zasadniczą rolę w eliminacji niepożądanych zachowań odgrywa nauczyciel, dyrektor szkoły, a przede wszystkim rodzice. Natomiast przekonywający jest argument wywiedziony w uzasadnieniu do ustawy, jakoby wiek 10 lat był adekwatną granicą wieku nienarażającą nieletniego na stygmatyzacji, która w sposób nieunikniony wiąże się z wszczęciem postępowania skoncentrowanego na osobie nieletniego.

Tym bardziej jest to uzasadnione, jeśli przyjąć, że w sytuacji wykazywania przez nieletniego przejawów demoralizacji zarówno rodzice, jak i placówki oświatowe podejmują odpowiednie kroki. Z tego punktu widzenia można zaryzykować stwierdzenie, że to nie granica wieku nieletniego, a pojawienie się syndromów wskazujących na demoralizację winny stanowić pole do interwencji. W nowej wersji ustawy, tak jak i w obowiązującej dotychczas, ustawodawca nie przewiduje definicji legalnej pojęcia demoralizacji, a ograniczył się je-

dynie do przykładowych wyliczeń możliwych przejawów zachowań świadczących o demoralizacji⁷. Zabieg taki uznać można za trafny, zważywszy na dość szerokie spectrum możliwych zachowań nieletnich. Skoro dotychczas organy stosujące prawo nie wskazywały na problem w tym zakresie, czemu dowodzi chociażby bogate orzecznictwo, to pozostanie przy takim rozwiązaniu nie budzi zastrzeżeń.

W znowelizowanym akcie, tak jak dotychczas, pozostawiono pojęcie czynu karalnego (stanowiącego czyn zabroniony, którego nieletni dopuścił się po ukończeniu 13 lat, a przed ukończeniem 17 lat) oraz pojęcie czynu zabronionego⁸. W tym zakresie utrzymano przez lata obowiązującą zasadę, że dopuszczenie się przez nieletniego, który nie ukończył 13 lat, czynu zabronionego może być potraktowane jako przyczyna wszczęcia postępowania w sprawie o demoralizację (art. 4 § 1 u.p.n. i art. 4 ust. 3 projektu). Jak wynika z treści art. 1 ust. 1 pkt 1 znowelizowanej ustawy, sprawy o demoralizację będą prowadzone względem osób, które mają co najmniej 10 lat „i nie są pełnoletnie”. Jak wynika z uzasadnienia, zakres definicyjny zawierający człon: „nie są pełnoletnie” (zamiast jak dotychczas „nie ukończył 18 lat”) stanowi konsekwencję brzmienia art. 10 § 2 k.c.⁹ Mając na względzie, że zgodnie z przepisami prawa cywilnego przez zawarcie małżeństwa małoletni uzyskuje pełnoletność i nie traci jej w razie unieważnienia małżeństwa, przenoszenie takiej wykładni na grunt odpowiedzialności nieletnich sprawia, że następuje wyłączenie z postępowania o demoralizację wszystkich osób, które w świetle prawa stały się pełnoletnie, w tym kobiet, które na mocy zezwolenia sądu opiekuńczego wstąpiły w związek małżeński po ukończeniu 16 lat, a przed ukończeniem lat 18. W razie jednak naruszenia nie tylko określonych norm społecznych lub moralnych, ale również określonych norm prawa karnego, otwarta pozostaje możliwość pociągnięcia ich do odpowiedzialności za czyn karalny, którego dopuściły się po ukończeniu lat 16, ale przed 17 rokiem życia (art. 1 ust. 1 pkt 2 ustawy). Dlatego jednoznaczne stwierdzenie, że postępowanie o demoralizację będzie można prowadzić wobec „osób, które nie są pełnoletnie”, uznać należy za porządkujące proces stosowania prawa.

Zgodnie z dotychczasowym brzmieniem ustawy pojęcie czynu karalnego zostało zdefiniowane w art. 1 § 2 pkt 2 u.p.n., zgodnie z którym ilekroć w ustawie jest mowa o „czynie karalnym”, rozumie się przez to czyn zabronio-

⁷ Na przestrzeni lat powstało wiele opracowań dotyczących tego zagadnienia: Z. Sienkiewicz, *Sporne kwestie wokół pojęcia demoralizacji i nieprzystosowania społecznego*, [w:] T. Bojarski (red.), *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych poprawczych*, Lublin 1988, s. 176; P. Kozłowski, *Dynamika demoralizacji i przestępczości nieletnich – analiza statystyczna zjawiska i propozycja indywidualnych rozwiązań*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 69, s. 103; A. Kania, *Demoralizacja jako pojęcie kontrowersyjne. Uwagi na tle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Studia Prawnicze KUL” 2016, nr 3, s. 71–96.

⁸ Uzasadnienie, s. 4.

⁹ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. z 2020 r., poz. 1740 z późn. zm.).

ny przez ustawę jako: a) przestępstwo lub przestępstwo skarbowe albo b) wykroczenie określone w art. 50a, art. 51, art. 69, art. 74, art. 76, art. 85, art. 87, art. 119, art. 122, art. 124, art. 133 lub art. 143 Kodeksu wykroczeń (są to m.in. czyny zabronione polegające na zakłócaniu spokoju, kradzieży, paserstwie, spekulacji biletami czy utrudnianiu lub uniemożliwianiu korzystania z urządzeń przeznaczonych do użytku publicznego). W przygotowanej ostatecznie wersji ustawy następuje odejście od tak zawężonego ujęcia na rzecz przyjęcia, że czyny karalne to wykroczenia i wykroczenia skarbowe.

Nie ulega wątpliwości, że na przestrzeni lat w dyskusji naukowej nieraz podawano w wątpliwość ograniczenie odpowiedzialności nieletnich do wyliczonych taksatywnie, nie przyjmując przy tym logicznego kryterium, zachowań¹⁰, a nawet dyskusji poddawano zasadność samego ujęcia czynu karalnego. W literaturze przedmiotu można spotkać się z następującym zarzutem: „Definicja czynu karalnego cechuje się prostotą, nie przystając do złożonej struktury przestępstw, przestępstw skarbowych oraz wykroczeń. Warto zatem rozważyć zmianę konstrukcji czynu karalnego poprzez jego zdefiniowanie w taki sposób, aby jego przesłanki spełniał wyłącznie czyn, który wypełniając znamiona czynów zabronionych jako przestępstwo, przestępstwo skarbowe albo jedno z wymienionych w art. 1 § 2 NielU [u.p.n. – przyp. aut.] wykroczeń, jednocześnie podlegałby ukaraniu na gruncie KK, KKS bądź KW”¹¹. Autor ten *de lege ferenda* postuluje, aby powyższe zrealizować poprzez zastosowanie konstrukcji zamieszczonej w art. 114a § 1 ustawy Kodeks karny, czyli np. dodanie do art. 1 § 2 u.p.n. zdania drugiego, zgodnie z którym czynu karalnego nie stanowi czyn zabroniony, jeśli ustawa karna stanowi, że czyn nie stanowi przestępstwa lub sprawca nie podlega karze¹². Dlatego pozytywnie należy oceniać dostrzeżony przez legislatora mankament, któremu dano wyraz w uzasadnieniu do nowej ustawy: „Poza katalogiem znalazło się szereg wykroczeń, które mogą budzić niepokój co do prawidłowego rozwoju społecznego nieletniego (np. art. 66 k.w. – wywoływanie fałszywego alarmu, blokowanie numeru alarmowego; art. 141 k.w. – umieszczanie w miejscu publicznym nieprzyzwoitych ogłoszeń, napisów, rysunków; art. 144 k.w. – niszczenie roślinności)”¹³.

Nie oznacza to jednak, że popełnienie przez nieletniego wykroczenia nieobjętego przepisem pozostaje poza nawiasem jakiegokolwiek reakcji. Takie bowiem

¹⁰ T. Bojarski, E. Kruk, E. Skrętowicz (red.), *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 53.

¹¹ R. Fic, *Pojęcie czynu karalnego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 4, Legalis.

¹² Ibidem.

¹³ Uzasadnienie, s. 6. Postulat taki już wcześniej został zgłoszony przez T. Bojarskiego – zob. T. Bojarski, *Podstawowe założenia traktowania nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz aktualnych potrzeb*, [w:] T. Bojarski i E. Skrętowicz (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Lublin 2001, s. 22.

zachowanie może być przecież potraktowane jako przejaw demoralizacji i tym samym stać się podstawą do zastosowania środków wychowawczych. Ustawodawca również celnie zauważył, że tak naprawdę wykroczenia, które w aktualnych realiach społecznych mogą być często popełniane przez nieletnich, stypizowane zostały w ustawach pozakodeksowych, wskazując chociażby na ustawę z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych¹⁴ czy ustawę z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi¹⁵. W takiej sytuacji nieletni, który np. wnosi alkohol na mecz piłkarski lub w jego trakcie zakrywa twarz kominiarką, albo nieletni, który uprawia konopie włókniste, może nie zostać pociągnięty do odpowiedzialności, ponieważ aktualnie Policja nie może wobec niego stosować żadnych środków oddziaływania wychowawczego, natomiast sąd rodzinny musi ocenić jego zachowanie pod kątem ewentualnej demoralizacji, która jest procesem rozciągniętym w czasie¹⁶. Dlatego rozszerzenie katalogu czynów karalnych na wszystkie wykroczenia i wykroczenia skarbowe można uznać za przemyślnie.

Powyższa konstatacja tym bardziej staje się aktualna, jeżeli przyjrzymy się skali najczęściej popełnianych przestępstw przez nieletnich. Jak wynika bowiem z informacji udostępnionych przez Policję, dotyczących zagrożenia przestępczością nieletnich w Polsce w 2020 r., można stwierdzić, że najczęściej stwierdzanymi czynami karalnymi o znamionach przestępstw były przestępstwa z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii – 6988 (36,9% ogółu czynów karalnych) oraz kradzieże cudzej rzeczy – 1966 (10,4% ogółu czynów karalnych). Natomiast do najczęściej popełnianych przestępstw narkotykowych popełnianych przez nieletnich można zaliczyć: posiadanie środków odurzających i substancji psychotropowych (uregulowane w art. 62 ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii), udzielanie lub ułatwianie albo nakłanianie innej osoby, wbrew przepisom ustawy, do użycia środka odurzającego lub substancji psychotropowej, jak również udzielanie oraz ułatwianie albo nakłanianie do użycia środków odurzających lub substancji psychotropowych w celu osiągnięcia korzyści majątkowej¹⁷. W rezultacie powyższe pozwala wnioskować – na zasadzie *a maiore ad minus* – że skoro odnotowywany jest tak wysoki poziom przestępstw narkotykowych, to istnieje prawdopodobieństwo, że tym bardziej można zidentyfikować wśród nieletnich popełnianie tej kategorii wykroczeń.

W znowelizowanej wersji ustawy wskazano, że wobec nieletniego mogą być stosowane środki wychowawcze, środek leczniczy oraz środek poprawczy. Na wzór obowiązującej dotychczas ustawy środki wychowawcze mogą być orze-

¹⁴ Ustawa z dnia 20 marca 2009 r. o bezpieczeństwie imprez masowych (Dz.U. z 2019 r., poz. 2171).

¹⁵ Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz.U. z 2021 r., poz. 1119).

¹⁶ Uzasadnienie, s. 7.

¹⁷ Dane dostępne na oficjalnej stronie Ministerstwa Sprawiedliwości: <https://www.isws.ms.gov.pl/pl/baza-statystyczna/opracowania-wieloletnie/> (data dostępu: 1.07.2022).

kane zarówno pojedynczo, jak i w połączeniu ze sobą, w zależności od pojawiających się potrzeb. W wyniku prac legislacyjnych zdecydowano o usunięciu z katalogu środków wychowawczych środek określony w art. 6 pkt 11 u.p.n., pozwalający na zastosowanie wobec nieletniego innych środków zastrzeżonych w u.p.n. do właściwości sądu rodzinnego, jak również zastosowanie środków przewidzianych w ustawie Kodeks rodzinny i opiekuńczy, z wyłączeniem umieszczenia w rodzinie zastępczej spokrewnionej, rodzinie zastępczej niezawodowej, rodzinnym domu dziecka, placówce wsparcia dziennego, placówce opiekuńczo-wychowawczej i regionalnej placówce opiekuńczo-terapeutycznej¹⁸.

W ustawie o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich wprowadzono przepis, na podstawie którego przewidziano nowy środek wychowawczy, tj. umieszczenie nieletniego w okręgowym ośrodku wychowawczym. Jak wynika z treści uzasadnienia, „wprowadzenie tego rodzaju środka, jako alternatywy wobec w praktyce jedyne go środka wychowawczego o charakterze izolacyjnym i najsurowszego, adresowanego do najcięższych przypadków środka poprawczego, od dawna jest postulowane przez praktyków, dostrzegających lukę w katalogu środków najsurowszych”¹⁹. O możliwości zastosowania tego środka przesądzi fakt dopuszczenia się przez nieletniego czynu karalnego będącego przestępstwem lub przestępstwem skarbowym, a przemawia za tym stopień jego demoralizacji, rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego. Za istotne należy uznać, że możliwość zastosowania tego środka rozciąga się również na sytuację, gdy nieletni dopuścił się czynu karalnego będącego przestępstwem lub przestępstwem skarbowym i przemawia za tym stopień jego demoralizacji, rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, zwłaszcza gdy inne środki wychowawcze okazały się nieskuteczne lub nie rokują resocjalizacji nieletniego. Jak wskazał przewodniczący Krajowej Rady Kuratorów, „okręgowe ośrodki wychowawcze miałyby być elementem pośrednim, z większym naciskiem na korektę zaburzeń zachowania i oddziaływania terapeutyczne. Byłyby dedykowane dla osób, u których pogłębiający się proces demoralizacji występuje wraz z problemami psychologicznymi czy dotyczącymi sfery psychicznej. Jeżeli byłaby to taka formuła, to być może jest to właściwy kierunek”²⁰.

Od września bieżącego roku, najdolegliwszy środek izolacyjny, jakim jest umieszczenie w ośrodku poprawczym, nadal będzie można orzec tylko w wyjątkowych, przewidzianych przez prawo przypadkach. Ustawodawca zachował odrębność środka poprawczego. Jedynym takim środkiem jest umieszczenie

¹⁸ Uzasadnienie, s. 14.

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Wypowiedź opublikowana pod adres internetowym: <https://www.prawo.pl/prawnicy-sady/mlodziezowe-osrodki-wychowawcze-okregowe-osrodki-procedury,510114.html> (data dostępu: 1.07.2022).

w zakładzie poprawczym i – jak dotychczas – powinien być stosowany wyjątkowo. Przesłanki zastosowania tego środka zostały określone w art. 15 ust. 1 i 2 ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich. Modyfikacja przesłanek stosowania środka poprawczego w zestawieniu z przesłankami wskazanymi w art. 10 u.p.n. sprowadza się do wskazania, że w odniesieniu do czynu karalnego sąd winien mieć na uwadze jego rodzaj, sposób i okoliczności popełnienia, a nadto już, orzekając umieszczenie w zakładzie poprawczym, sąd może określić rodzaj zakładu poprawczego, w którym ma być wykonywany ten środek.

Nowością jest wprowadzenie zasady obligatoryjnego orzeczenia wobec nieletniego środka poprawczego w postaci umieszczenia w zakładzie poprawczym, w przypadku dopuszczenia się przez niego czynu karalnego określonego w art. 10 § 2 ustawy Kodeks karny²¹, a zatem czynu zabronionego, charakteryzującego się bądź użyciem przemocy, bądź sprowadzeniem powszechnego niebezpieczeństwa – chodzi o najpoważniejsze czyny zabronione, z punktu widzenia chronionych dóbr, o charakterze kryminalnym. W ocenie ustawodawcy w przypadku tych czynów karalnych konieczne jest zastosowanie wobec nieletniego szczególnych sposobów i warunków wychowawczego oddziaływania. W takiej sytuacji wprowadza się obowiązek zarządzenia przez sąd rodzinny badania nieletniego przez co najmniej dwóch biegłych lekarzy psychiatrów. Uzasadnieniem potrzeby obligatoryjnego badania psychiatrycznego nieletniego jest w tym wypadku okoliczność popełnienia najpoważniejszych czynów karalnych, co może przełożyć się na konieczność zastosowania art. 15 ust. 6, czyli dodatkowego orzeczenia o przedłużeniu wykonywania środka poprawczego lub zagrożenia takim przedłużeniem. Odpowiednie zdiagnozowanie nieletniego istotne jest również z punktu widzenia ewentualnego zastosowania środka leczniczego, a nie tylko poprawczego. W uzasadnionych, rokujących poprawę przypadkach sąd będzie mógł odstąpić od tego środka poprawczego i zastosować środki wychowawcze. Z kolei w sytuacji, gdy nieletniego cechować będzie wysoki stopień demoralizacji, a rodzaj czynu karalnego, sposób i okoliczności jego popełnienia, właściwości i warunki osobiste nieletniego, jego postawa i zachowanie oraz przebieg dotychczasowego procesu resocjalizacji przemawiać będą za przedłużeniem środka poprawczego, sąd może zdecydować o przedłożeniu do ukończenia przez nieletniego określonego wieku, maksymalnie do 24 roku życia, jako celową i potrzebną dla jego pełnej resocjalizacji.

Wydaje się, że z jednej strony obligatoryjne kierowanie do ośrodka jest jedynym słusznym instrumentem zapewniającym adekwatną reakcję państwa i tym samym stwarzającym szansę nieletnim, aby osoby, które na stałe opiekują się nimi w ośrodkach, pozytywnie wpłynęły na kształtowanie się prawi-

---

²¹ Dotyczy to następującej grupy czynów: art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. Kodeks karny (t.j. Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm.), dalej jako k.k.

dłowych postaw, co niekiedy wymaga również celnego zdiagnozowania nieprawidłowości w rozwoju osobowościowym, emocjonalnym nieletniego. Ocena sylwetki nieletniego nie powinna być dokonywana wyłącznie przez pryzmat popełnionego czynu, ale również mając na względzie warunki rodzinne czy uwarunkowania genetyczne. O konieczności kompleksowego podejścia pisała chociażby Justyna Włodarczyk-Madejska. W wyniku zrealizowanego projektu dotyczącego wykonywania orzeczonych wobec nieletnich środków stwierdziła m.in., że wychowankowie zakładów poprawczych „to z całą pewnością nieletni sprawiający wiele trudności, które to trudności należy rozumieć bardzo szeroko”²².

W pierwotnej wersji ustawy o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przewidywano wyłącznie obligatoryjne umieszczenie nieletniego w ośrodku poprawczym, w sytuacji gdy nieletni popełnił jedno z enumeratywnie wymienionych czynów. Takie rozwiązanie z pewnością stanowiło zbyt rygorystyczny zapis, który powodował, że środek został zrównany z quasi-karą. Jak wskazano w jednej z opinii do ówczesnego jeszcze projektu: „Nie zmienia tego faktu możliwość nieorzekania środka poprawczego w pewnych okolicznościach. Stosowanie jakichkolwiek automatyzmów w postępowaniu z nieletnimi jest niewskazane, gdyż może przekreślić szansę na ich prawidłową socjalizację”²³. Wydaje się, że skoro w art. 15 ust. 3 przewidziano aktualnie możliwość skierowania do ośrodka wychowawczego, jeżeli sposób i okoliczności popełnienia czynu karalnego, właściwości i warunki osobiste nieletniego oraz jego postawa i zachowanie uzasadniają przypuszczenie, że środek wychowawczy okaże się skuteczny lub rokuje resocjalizację nieletniego, jest to wystarczający sposób na zastosowanie adekwatnej reakcji.

Należy dostrzec, że dotychczasowe przepisy u.p.n. w różnych sposób nawiązywały do środka leczniczego. Z treści uzasadnienia do ustawy wynika, że legislator zwrócił uwagę na tę kwestię i tym samym w art. 8 wskazał, że środkiem leczniczym jest umieszczenie w odpowiednim zakładzie leczniczym udzielającym nieletnim świadczeń zdrowotnych z zakresu opieki psychiatrycz-

---

²² Projekt pn. „Stosowanie środka wychowawczego w postaci umieszczenia w młodzieżowych ośrodkach wychowawczych oraz środka poprawczego przez sady rodzinne i nieletnich w świetle danych statystycznych i badań aktowych” zrealizowanych w Instytucie Wymiaru Sprawiedliwości w 2016 r. Odnośnie do wyników badań szerzej zob.: J. Włodarczyk-Madejska, *Wychowankowie zakładów poprawczych (wstępne wyniki)*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Warszawa 2020; eadem, *Sylwetki nieletnich sprawców, wobec których sąd orzekł umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zakładzie poprawczym*, „Archiwum Kryminologii” 2017, t. XXXIX; K. Drapała, R. Kulma, *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze (raport z badań)*, „Prawo w Działaniu” 2014, nr 9.

²³ Opinia Komisji Legislacyjnej Naczelnej Rady Adwokackiej z dnia 18 kwietnia 2019 r. do projektu ustawy o nieletnich (UD 480), przygotowana przez adw. prof. dr hab. V. Konarską-Wrzošek, s. 5, dostępna na oficjalnej stronie Rządowego Centrum Legislacji: <https://legislacja.rcl.gov.pl/projekt/12349403/katalog/12805123#12805123> (data dostępu: 2.07.2022).

nej lub leczenia uzależnień. Następnie w art. 17 ust. 1 wyeksponował konkretne przesłanki zastosowania tego środka. W konsekwencji w przypadku stwierdzenia u nieletniego niepełnosprawności intelektualnej, choroby psychicznej lub innego zakłócenia czynności psychicznych lub uzależnienia, gdy zachodzi potrzeba zapewnienia nieletniemu jedynie opieki wychowawczej, sąd rodzinny może orzec środek w postaci umieszczenia w rodzinie zastępczej zawodowej, zaś w przypadku nieletniego z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim albo w stopniu umiarkowanym – umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym. Jak wskazał sam ustawodawca w uzasadnieniu: „Modyfikacja dotychczasowych zasad, określonych w art. 12 u.p.n., stanowi odpowiedź na sygnalizowane w praktyce trudności w wykonywaniu orzeczeń o umieszczeniu nieletnich objętych dyspozycją tego przepisu w młodzieżowym ośrodku wychowawczym albo w domu pomocy społecznej”. W tym miejscu wypada również wyjaśnić, że w najnowszej wersji ustawy nie przewidziano już umieszczenia w domu pomocy społecznej, tłumacząc, że w praktyce środek ten w zasadzie nie był stosowany i jako pozorna wymaga wyeliminowania z systemu prawnego²⁴.

Dokonując przeglądu zmian w kontekście kształtowania kierunków reakcji na przestępczość nieletnich, należy podkreślić, że ustawa o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich przewiduje zwiększenie gwarancji procesowych nieletnich oraz zwiększa ich obligatoryjną ochronę. Przede wszystkim nieletnim przyznana zostanie możliwość obrony z urzędu. Celem przyspieszenia postępowania w projekcie zaproponowano kilka rozwiązań. Ustawodawca przewidział również katalog środków tymczasowych pozwalających na niezwłoczne wdrożenie do wykonania środków oddziaływania wobec nieletniego. Wydaje się, że w obowiązującej przez lata wersji ustawy, z wyjątkiem umieszczenia w schronisku dla nieletnich środków tymczasowych, występowała nadmierna dowolność polegająca na niedookreśleniu przez ustawodawcę przesłanek stosowania tych środków oraz ram czasowych ich stosowania. W nowej wersji ustawy ustawodawca przewidział zamknięty katalog środków tymczasowych (art. 44 pkt 1–9)²⁵.

²⁴ Uzasadnienie, s. 19.

²⁵ Tymczasowy nadzór organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, której celem statutowym jest praca z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, zapobieganie demoralizacji nieletnich lub pomoc w readaptacji społecznej nieletnich, pracodawcy albo osoby godnej zaufania; tymczasowy nadzór kuratora sądowego; tymczasowe skierowanie do ośrodka kuratorskiego, a także do organizacji społecznej, w tym organizacji pozarządowej, lub instytucji zajmujących się pracą z nieletnimi o charakterze wychowawczym, terapeutycznym lub szkoleniowym, po uprzednim porozumieniu się z tą organizacją lub instytucją; tymczasowe umieszczenie w rodzinie zastępczej zawodowej; tymczasowe umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym; tymczasowe umieszczenie w okręgowym ośrodku wychowawczym; tymczasowe umieszczenie w zakładzie leczniczym; umieszczenie w schronisku dla nieletnich; tymczasowe zobowiązanie rodziców albo opiekuna nieletniego w zakresie określonym w art. 18 ust. 1 pkt 1 i 2.

W podpisanej przez Prezydenta wersji ustawy brakuje zapisów, o które wnioskowała w opinii do projektu Fundacja „Dajemy dzieciom siłę”. Z przedstawionej przez fundację opinii wynikał postulat wprowadzenia do katalogu środków wychowawczych (art. 7), a szczególnie środków tymczasowych (art. 44), środków zapewniających bezpieczeństwo pokrzywdzonego w postaci: zakazu kontaktowania się z pokrzywdzonym, zakazu zbliżania się do określonych osób na wskazaną odległość, zakazie przebywania w określonych miejscach. Swój postulat oparto o zebrane doświadczenie w kontekście zagrożenia bezpieczeństwa małoletniego pokrzywdzonego zwłaszcza przestępstwami o charakterze seksualnym, w czasie trwania postępowania, jeśli sprawcą jest inny nieletni funkcjonujący w tym samym środowisku: szkolnym, rodzinnym czy rówieśniczym. Wydaje się, że taki kierunek argumentacji w pełni odpowiada współczesnym realiom, tym bardziej że nieletni coraz częściej swoją aktywność przenoszą w świat wirtualny. Szczególnie znamienne może okazać się zamieszczanie w sieci kompromitujących zdjęć lub filmików przedstawiających ofiarę (mogą być prawdziwe lub powstać w wyniku edycji).

Przedstawiony wyżej zarys kierunków zmian legislacyjnych w obszarze zwalczania przestępczości nieletnich nie aspiruje do opracowania kompleksowego, natomiast posiada charakter przyczynkarski i może stanowić asumpt do wyodrębnienia konkretnej instytucji przewidzianej przez ustawodawcę w nowej wersji ustawy celem jej dokładnej analizy na przyszłość. Niemniej już teraz, jeszcze przed wejściem w życie ostatecznej wersji ustawy można pokusić się o zasygnalizowanie pewnych kwestii. Z pewnością na aprobatę zasługuje pochylenie się nad granicą wieku nieletniego, która uprawnia do reakcji ze strony państwa. Ponadto warto docenić odejście od wymieniania wykroczeń, za które nieletni winien podlegać reakcji. Za trafną uznać również należy możliwość umieszczenia nieletnich w okręgowych ośrodkach wychowawczych, co stanowi rozwiązanie pośrednie między młodzieżowymi ośrodkami wychowawczymi a zakładami poprawczymi. Z punktu widzenia dobra nieletnich kobiet adekwatnym rozwiązaniem przewidzianym w nowej ustawie, a nie obowiązującym aktualnie jest możliwość przebywania nieletnich matek wraz ze swoimi małoletnimi dziećmi w zakładach poprawczych, młodzieżowych ośrodkach wychowawczych, schroniskach dla nieletnich oraz w okręgowych ośrodkach wychowawczych. Wydaje się, że znaczącą rolę odegrać będzie mogła nowa powołana komisja do spraw kierowania nieletnich do młodzieżowego ośrodka wychowawczego. Komisja uzyska możliwość kierowania lub przenoszenia nieletnich do właściwych placówek, które zapewnią możliwie najwłaściwsze oddziaływania wychowawcze i resocjalizacyjne. Takie rozwiązanie stanowi z pewnością wyraz indywidualnego podejścia do nieletnich.

Niewątpliwie realia wskazują na zupełnie inne kierunki aktywności nieletnich niż w okresie pierwszych kroków legislacyjnych w kontekście resocjalizacji nieletnich. Aktualnie niewłaściwe wykorzystywanie Internetu powodu-

je, że państwo staje przed nowym wymiarem działań przestępczych, które noszą miano przestępstw cybernetycznych²⁶. Technologie informacyjno-komunikacyjne (ICT) na stałe wpisały się w zakres funkcjonowania społecznego. Dlatego można postawić hipotezę, że coraz częściej będziemy mieli do czynienia z uzależnieniami, które istotnie będą korelować z zaburzeniami, ale i z przestępczością. Twierdzenie takie znajduje uzasadnienie w badaniach empirycznych, które wskazują na aktualny problem, jaki można zawrzeć w następującym zagadnieniu: „Młodzież szkolna jako ofiara cyberprzemocy”. Najwięcej respondentów uważa, że cyberprzemoc jest spowodowana chęcią zaimponowania rówieśnikom, w sytuacji gdy budowanie pozycji w grupie ma coraz większe znaczenie²⁷.

Wydaje się jednak, że eliminowanie takich postaw poprzez skupianie się na wspieraniu nieletnich, do czego nawiązuje ustawodawca w tytule ustawy, przekonuje o położeniu nacisku na działania telepatyczne, prace grupowe, które „przerzuca” ciężar resocjalizacji w kierunku prawidłowego kształtowania postaw. W przepisach ustawy niewiele miejsca poświęca się takim spostrzeżeniom. Niewątpliwie płaszczyzną, na której można podejmować realne próby kształtowania najbardziej pożądaných nawyków zachowań, jest mediacja. O jej roli od dłuższego czasu dyskutuje się na płaszczyźnie naukowej, również wśród praktyków, a sama idea mediacji szkolnej w szkole sięga 1972 r., kiedy to w publicznych szkołach podstawowych w Nowym Jorku wprowadzony został program o nazwie „Children’s Creative Response to Conflict” (CCRC), którego celem było „zredukowanie zależności od rywalizacji i przemocy na płaszczyźnie psychicznej, werbalnej i fizycznej”²⁸. Wydaje się, że właśnie to narzędzie, które obowiązywało z resztą na gruncie u.p.n., powinno być najczęściej stosowane przez szkoły, gdzie zazwyczaj w pierwszej kolejności dochodzi do przejawów nieprawidłowych zachowań, celem kształtowania w młodych jednostkach, właściwych sposobów komunikowania się z ludźmi. Wtedy istnieje szansa na zmianę myślenia młodych, których zazwyczaj priorytetem jest chęć zaistnienia w grupie poprzez zwrócenie na siebie uwagi.

Tym niemniej można mieć nadzieję, że przewidziana w przez ustawodawcę wola zwiększenia roli dyrektora szkoły oraz organów wychowawczych,

---

²⁶ K. Gaworek, *Przestrzeń wirtualna – czyny realne. Nieletni jako sprawca przestępstw popełnianych w internecie*, [w:] R. Krajewski (red.), *Postępowanie z nieletnimi i młodocianymi. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki*, Bydgoszcz 2017.

²⁷ Według badań przeprowadzonych przez Najwyższą Izbę Kontroli wynika, że cyberprzemocą zetknęło się blisko 40% uczniów – zob. <https://www.nik.gov.pl/aktualności/nik-o-cyberprzemocy-wśród-dzieci-i-młodzieży.html> (data dostępu: 3.07.2022). Por. M. Gaśowski, *Cyberprzemoc wśród młodzieży szkolnej – analiza kryminologiczna na podstawie badań ankietowych*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), op. cit.

²⁸ M. Gosztyła, *Mediacja szkolna – forma kształtowania komunikacji interpersonalnej na poziomie szkoły (w kontekście sprawiedliwości naprawczej i edukacji prawnej młodego pokolenia)*, „ADR – Arbitraż i Mediacja” 2021, nr 2, Legalis.

w tym Policji, ma temu celowi służyć. Jak wynika bowiem z uzasadnienia, powyższe podmioty będą mogły zdecydować o środku wychowawczym zastosowanym wobec nieletniego (chodzi tu o drobne sprawy o demoralizację i czyny karalne, w których nie będzie potrzeby zawiadomienia sądu rodzinnego), co pozwoli na reagowanie właśnie chociażby w sytuacji dostrzeżonego uzależnienia od Internetu i w odpowiednim czasie zorganizować uczniowi odpowiednie obowiązki. Ustawa ma wejść w życie 1 września 2022 r. Jednocześnie u.p.n. straci moc obowiązującą.

Wykaz literatury

- Bojarski T., Kruk E., Skrętowicz E., *Postępowanie w sprawach nieletnich. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Holyst B., *Kryminologia*, Wolters Kluwer, Warszawa 2016.
- Holyst B., *Problemy młodego pokolenia*, Wyd. Prawnicze, Warszawa 1991.
- Bojarski T., *Podstawowe założenia traktowania nieletnich w świetle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich oraz aktualnych potrzeb*, [w:] T. Bojarski, E. Skrętowicz (red.), *Teoretyczne i praktyczne problemy stosowania ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, Wyd. UMCS, Lublin 2001.
- Drapała K., Kulma R., *Powrotność do przestępstwa nieletnich opuszczających zakłady poprawcze (raport z badań)*, „Prawo w Działaniu” 2014, nr 9.
- Fic R., *Pojęcie czynu karalnego w postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Prokuratura i Prawo” 2019, nr 4, Legalis.
- Gaworek K., *Przestrzeń wirtualna – czyny realne. Nieletni jako sprawca przestępstw popełnianych w internecie*, [w:] R. Krajewski (red.), *Postępowanie z nieletnimi i młodocianymi. Wybrane zagadnienia teorii i praktyki*, Wyd. UKW, Bydgoszcz 2017.
- Gąsowski M., *Cyberprzemoc wśród młodzieży szkolnej – analiza kryminologiczna na podstawie badań ankietowych*, [w:] E.W. Pływaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.
- Gosztyła M., *Mediacja szkolna – forma kształtowania komunikacji interpersonalnej na poziomie szkoły (w kontekście sprawiedliwości naprawczej i edukacji prawnej młodego pokolenia)*, „ADR – Arbitraż i Mediacja” 2021, nr 2, Legalis.
- Kania A., *Demoralizacja jako pojęcie kontrowersyjne. Uwagi na tle ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich*, „Studia Prawnicze KUL” 2016, nr 3.
- Kozłowski P., *Dynamika demoralizacji i przestępczości nieletnich- analiza statystyczna zjawiska i propozycja indywidualnych rozwiązań*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2010, nr 69.
- Siemaszko A., *Zachowania dewiacyjne młodzieży: rozmiary, struktura, uwarunkowania*, Inst. Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji UW, Warszawa 1987.
- Sienkiewicz Z., *Sporne kwestie wokół pojęcia demoralizacji i nieprzystosowania społecznego*, [w:] T. Bojarski (red.), *Postępowanie z nieletnimi. Orzekanie i wykonywanie środków wychowawczych poprawczych*, Wyd. UMCS, Lublin 1988.
- Stępień K., *Fenomenologia przestępczości nieletnich dziewcząt w świetle badań*, [w:] E.W. Pływaczewski, E. Jurgielewicz-Delegacz, D. Dajnowicz-Piesiecka (red.), *Współ-*

czesna przestępczość i patologie społeczne z perspektywy interdyscyplinarnych badań kryminologicznych, C.H. Beck, Warszawa 2016.

Włodarczyk-Madejska J., *Sylwetki nieletnich sprawców, wobec których sąd orzekł umieszczenie w młodzieżowym ośrodku wychowawczym lub zakładzie poprawczym*, „Archiwum Kryminologii” 2017, t. XXXIX.

Włodarczyk-Madejska, *Wychowankowie zakładów poprawczych (wstępne wyniki)*, [w:] E.W. Plywaczewski, D. Dajnowicz-Piesiecka, E. Jurgielewicz-Delegacz (red.), *Przestępczość XXI wieku. Szanse i wyzwania dla kryminologii*, Wolters Kluwer, Warszawa 2020.

Summary

Act on the support and rehabilitation of minors – a few remarks on the direction of legislative changes

Keywords: criminal law, juvenile delinquency proceedings, juvenile responsibility, juvenile delinquency prevention, social rehabilitation.

The protection of minors has been a challenge for the Polish judiciary for years, in particular at the level of criminal policy. Almost 40 years have passed since the enactment of the act on juvenile delinquency proceedings. At that time, many transformations took place in the area of the functioning of the youngest part of the generation. The article aims to analyze the fundamental changes that emerge as a result of a comparison of the current legal status regulating the liability of minors, i.e. the Act of October 26, 1982, on proceedings in juvenile cases, with the one that is to enter into force, i.e. the Act of June 9, 2022, on supporting and rehabilitating minors.